MUSTAQILLIK DAVRIDA O'ZBEK XONANDA VA SOZANDALARINING MILLIY MUSIQA MADANIYATINI XALQARO MIQYOSDA TANITISHDAGI O'RNI

Tolipov Iqboljon Ro'zmatjon o'g'li
Farg'ona davlat universiteti magistranti

Annotatsiya. Tezisda mustaqillik davrida o'zbek xonanda va sozandalarining milliy musiqa madaniyatini qayta tiklash, rivojlantirish va xalqaro miqyosda tanitishdagi o'rni ilmiy manbalar tahlili asosida tadqiq etilgan. Davlat madaniy siyosati, maqom merosining xalqaro e'tirof etilishi va ijrochilarning madaniy diplomatiyadagi ishtiroki o'zbek, rus va xorijiy olimlar qarashlari asosida tahlil qilingan. Ijrochilar milliy musiqani jahon madaniy makoniga olib chiquvchi asosiy vosita ekanligi asoslangan.

Kalit so'zlar: milliy musiqa madaniyati, xonanda, sozanda, mustaqillik davri, Shashmaqom, madaniy siyosat, madaniy diplomatiya, nomoddiy madaniy meros.

Аннотация. В тезисе на основе анализа научных источников исследуется роль узбекских певцов и музыкантов в возрождении, развитии и международном продвижении национальной музыкальной культуры в период независимости. Государственная культурная политика, международное признание макомного наследия и участие исполнителей в культурной дипломатии анализируются с учётом взглядов узбекских, российских и зарубежных учёных. Обосновывается, что исполнители являются главным проводником национальной музыки в мировое культурное пространство.

Ключевые слова: национальная музыкальная культура, певец, музыкант, период независимости, Шашмаком, культурная политика, культурная дипломатия, нематериальное культурное наследие.

Annotation. Based on an analysis of scholarly sources, this thesis examines the role of Uzbek singers and instrumentalists in reviving, developing and promoting national musical culture internationally during the period of independence. State cultural policy, the international recognition of the maqom heritage and the participation of performers in cultural diplomacy are analysed in light of the views of Uzbek, Russian and foreign scholars. The study argues that performers are the main channel through which national music enters the global cultural space.

Keywords: national musical culture, singer, instrumentalist, independence period, Shashmaqom, cultural policy, cultural diplomacy, intangible cultural heritage.

KIRISH

Har bir xalqning musiqa madaniyati uning tarixiy xotirasi, ma'naviy qadriyatlari va dunyoqarashining badiiy ifodasidir. O'zbekiston mustaqillikka erishgach, milliy o'zlikni anglash jarayoni kuchayib, o'tgan asrda ma'lum darajada cheklangan yoki mafkuraviy jihatdan qayta talqin qilingan

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

musiqiy merosni asl holiga qaytarish zarurati paydo bo‘ldi. Bu jarayonda xonanda va sozandalar ham merosni qayta tiklovchi, ham uni yangi avlodga yetkazuvchi, ham jahon jamoatchiligiga tanituvchi asosiy kuch sifatida maydonga chiqdi. Davlat tomonidan maqom san’atini yanada rivojlantirish bo‘yicha qabul qilingan qaror ijrochilik faoliyatini rag‘batlantirish, xalqaro anjumanlar o‘tkazish va maqom ansambllarini qo‘llab-quvvatlashni nazarda tutib, ijrochilarning ijtimoiy maqomini sezilarli darajada oshirdi [1]. Shu bilan birga Shashmaqomning YUNESKO tomonidan insoniyat nomoddiy madaniy merosi sifatida e’tirof etilishi ijrochilar zimmasiga milliy musiqani xalqaro maydonda munosib taqdim etish mas’uliyatini yukladi [2]. Mavzuning dolzarbligi shundaki, globallashuv sharoitida milliy musiqaning raqobatbardoshligi ko‘p jihatdan ijrochilarning mahorati va ular faoliyatini qo‘llab-quvvatlovchi madaniy siyosat samaradorligiga bog‘liq. Tezisning maqsadi ilmiy adabiyotlar tahlili asosida mustaqillik davrida xonanda va sozandalarning milliy musiqa madaniyatini rivojlantirishdagi o‘rnini baholashdan iborat.

METODOLOGIYA VA ADABIYOTLAR TAHLILI

Tadqiqotning metodologik asosini tarixiylik, qiyosiy tahlil va madaniyatshunoslik yondashuvlari tashkil etadi. Ish faqat nashr etilgan ilmiy adabiyotlar, me’yoriy hujjatlar va xalqaro tashkilot materiallarini tahlil qilish hamda muallifning shaxsiy xulosalariga tayanadi, unda hech qanday empirik ma’lumot yig‘ish usuli qo‘llanilmagan. Mavzuni tarixiy kontekstda tushunish uchun Abdurauf Fitratning o‘zbek klassik musiqasi tarixiga bag‘ishlangan asari muhim manba bo‘ldi, chunki unda musiqiy merosning taqdiri bevosita uni ijro etuvchi ustozlar taqdiri bilan bog‘lab tahlil qilingan [3]. Yunus Rajabiy tomonidan yozib olingan va nashr etilgan Shashmaqom jildlari ijrochilar xotirasidagi merosni yozma shaklga o‘tkazishning eng yirik namunasi bo‘lib, bugungi ijrochilik amaliyoti uchun ham asosiy tayanch bo‘lib qolmoqda [4]. Otanazar Matyoqubov maqomotni o‘rganar ekan, ijrochilik an’anasining uzluksizligi milliy musiqa tafakkurining saqlanishi uchun hal qiluvchi omil ekanini asoslab bergan [5]. Rus musiqashunosligida Viktor Belyayev O‘rta Osiyo xalqlari musiqasi tarixini yoritib, mahalliy ijrochilik an’analarining qadimiyligi va mustaqil badiiy qimmatini e’tirof etgan [6]. Fayzulla Karomatov o‘zbek cholg‘u musiqasi merosini tizimlashtirish orqali sozandalar repertuarining boyligini ilmiy muomalaga kiritgan [7]. Xorijiy tadqiqotchilardan Yoxanna Spektor O‘rta Osiyo musiqasida an’ana va yangilanish munosabatini tahlil qilib, sovet davrida ijrochilik amaliyotiga ko‘rsatilgan tashqi ta’sirlarni ochib bergan [8]. Aleksandr Jumayev mustaqillik yillarida musiqiy meros milliy o‘zlikning muhim ramziga aylanganini, bu jarayonda maqom ijrochilari alohida o‘rin egallaganini ko‘rsatgan [9]. Teodor Levin va hammualliflar tomonidan tayyorlangan O‘rta Osiyo musiqasiga bag‘ishlangan jamoaviy nashr esa mintaqa ijrochilarining zamonaviy global madaniy jarayonlarga qo‘shilishini keng ko‘lamda yoritadi [10]. Mazkur manbalarning qiyosiy tahlili ijrochining o‘rnini tarixiy, siyosiy va madaniy omillar uyg‘unligida ko‘rib chiqish imkonini berdi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Tahlil natijalari mustaqillik davrida xonanda va sozandalar faoliyatining uch asosiy yo‘nalishda namoyon bo‘lganini ko‘rsatdi. Birinchi yo‘nalish merosni qayta tiklash bilan bog‘liq. Spektor qayd etganidek, sovet davrida an’anaviy musiqa ko‘pincha yevropacha ijro me’yorlariga moslashtirilgan va diniy yoki tasavvufiy mazmundagi matnlar chetlatilgan edi [8]. Mustaqillikdan keyin ijrochilar ana shu yo‘qotishlarni to‘ldirishga, maqom she’riyatini asl ma’nosida qayta talqin etishga va unutilayotgan yo‘llarni ijro amaliyotiga qaytarishga intildi. Bu jarayonda Rajabiy nashri va Fitrat asari kabi manbalar ijrochilar uchun ilmiy tayanch vazifasini o‘tadi [3; 4]. Ikkinchi yo‘nalish ijrochilikni institutsional rivojlantirish bilan bog‘liq. Davlat qarori asosida maqom markazlari va ansambllarining faoliyati

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

kengaytirilib, ijrochilar uchun ijodiy va moddiy shart-sharoitlar yaratildi [1]. Shaxsiy tahlilimizga ko'ra, bu chora-tadbirlar ijrochilik san'atining jamiyatdagi nufuzini oshirgan bo'lsa-da, ularning uzoq muddatli samarasi ijrochilarning ilmiy-nazariy tayyorgarligi bilan qo'shib olib borilganda yuqori bo'ladi. Matyoqubov ilgari surgan qarashlar ham ijrochilik amaliyoti va nazariy bilim o'rtasidagi muvozanatning zarurligini tasdiqlaydi [5]. Uchinchi yo'nalish milliy musiqani xalqaro maydonda tanitish bilan bog'liq. Shashmaqomning YUNESKO ro'yxatiga kiritilishi [2] va Samarqandda muntazam o'tkazib kelinayotgan "Sharq taronalari" xalqaro musiqa festivali o'zbek ijrochilariga jahon sahnasida chiqish imkonini berdi. Levin va hammualliflari ta'kidlaganidek, O'rta Osiyo ijrochilari bugun global madaniy muloqotning faol ishtirokchisiga aylanmoqda [10]. Jumayev esa bu jarayonni milliy o'zlikni xalqaro miqyosda tasdiqlash vositasi sifatida baholaydi [9]. Muhokama shuni ko'rsatadiki, xorijiy tadqiqotchilar ijrochini asosan madaniy diplomatiya va identiklik kontekstida o'rgansa, o'zbek olimlari uni milliy merosning ichki uzluksizligi nuqtai nazaridan tahlil qiladi, rus manbalari esa tarixiy asoslarni beradi [6; 7]. Shu bilan birga xalqaro sahnaga chiqishda an'anaviy ijroning tijoratlashuvi va soddalashtirilishi xavfi mavjud bo'lib, ijrochilar badiiy haqqoniylikni saqlash mas'uliyatini anglashi muhim ahamiyat kasb etadi.

XULOSA

Adabiyotlar tahlili mustaqillik davrida o'zbek xonanda va sozandalari milliy musiqa madaniyatini qayta tiklash, uni institutsional jihatdan rivojlantirish va jahon madaniy makoniga olib chiqishda yetakchi o'rin tutganini ko'rsatdi. Davlat madaniy siyosati va xalqaro e'tirof ijrochilar uchun keng imkoniyatlar yaratgan bo'lsa-da, bu imkoniyatlardan samarali foydalanish ijrochilarning mahorati, ilmiy bilimi va an'anaga sodiqligi bilan belgilanadi. Shu bois ijrochilar tayyorlashda amaliy mahorat bilan bir qatorda musiqiy meros tarixi va nazariyasini chuqur o'rgatish, xalqaro festivallarda an'anaviy ijroning asl qiyofasini saqlash hamda ijrochilarning madaniy diplomatiyadagi ishtirokini ilmiy asosda rejalashtirish zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 17-noyabrdagi "O'zbek milliy maqom san'atini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-3391-son qarori // Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi. URL: https://lex.uz (murojaat sanasi: 13.10.2026).
2. UNESCO. Shashmaqom music // Intangible Cultural Heritage. Representative List. URL: https://ich.unesco.org/en/RL/shashmaqom-music-00089 (murojaat sanasi: 13.10.2026).
3. Fitrat A. O'zbek klassik musiqasi va uning tarixi. Toshkent: Fan, 1993.
4. Rajabiy Yu. Shashmaqom. 1-6 jildlar. Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, 1966-1975.
5. Matyoqubov O. Maqomot. Toshkent: Musiqa, 2004.
6. Беляев В.М. Очерки по истории музыки народов СССР. Вып. 1. Москва: Музгиз, 1962.
7. Кароматов Ф.М. Узбекская инструментальная музыка: наследие. Ташкент: Издательство литературы и искусства им. Г. Гуляма, 1972.
8. Spector J. Musical tradition and innovation // Central Asia: A Century of Russian Rule / ed. by E. Allworth. New York: Columbia University Press, 1967.
9. Djumaev A. Musical heritage and national identity in Uzbekistan // Ethnomusicology Forum. 2005. Vol. 14, No. 2. P. 165-184.
10. Levin T., Daukeyeva S., Köchümkulova E. (eds.) The Music of Central Asia. Bloomington: Indiana University Press, 2016.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.